

QUATRETONDA, LA LLUITA PER UN TERME

Mapa del terme general de la baronia de Llutxent elaborat per a la "Visura, commensuració i divisió de termes entre les viles de Llutxent i Quatretonda. D'Antoni Joan Ripollés (1588).

Fons: Ministeri de Cultura. Arxiu Històric de la Noblesa (AHNOB). Osuna, CP. 13.D.27
Publica: Ajuntament de Quatretonda, edicions de la Biblioteca Quatretondenca, bq. Sèrie LÀMINES, núm. V
Coordina: rbenavent
D.L: V-3709-2021
Col.labora: Biblioteca Pública Municipal, Estanislau Alberola (Quatretonda)

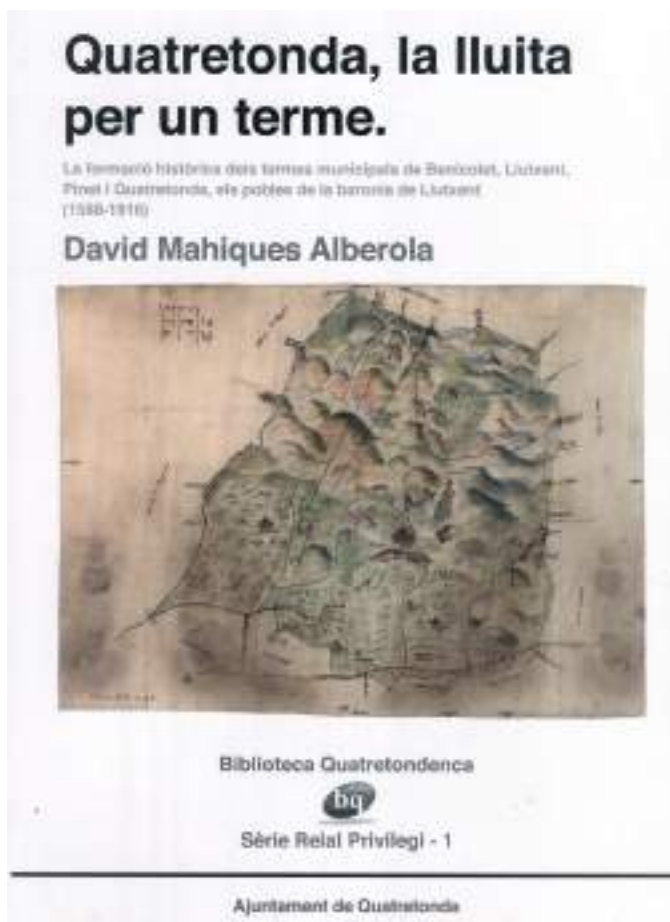
LÀMINA:

Quatretonda, la lluita per un terme.

Mapa del terme general de la baronia de Llutxent elaborat per l'expert matemàtic nomenat per la vila de Llutxent, mossén Anthoni Joan Ripollés, en el procés de segregació i assignació de terme particular de la vila de Quatretonda (1588).

Fons: Ministeri de Cultura. Arxiu Històric de la Noblesa (AHNOB). Osuna, CP. 13.D.27

"Estem davant de la primera representació territorial de la Baronia de Llutxent, un dels mapes més antics que coneixem d'alguna part del territori de la Vall d'Albaida i, a més, fet amb una cura que hui en dia ens deixa sorpresos." David Mahiques Alberola. Quatretonda, la lluita per un terme. Edicions de la BQ, Ajuntament de Quatretonda, 2017.

Portada del treball de David Mahiques Alberola editat per "Biblioteca Quatretondenca, bq" Sèrie Reial Privilegi, 1. Ajuntament de Quatretonda, 2017.

1. Els precedents

Amb la conquesta del territori musulmà per part dels feudals els nouvinguts cristians, molt inferiors en número a la població autòctona, organitzaren el país, el Regne de València a partir de centres amb millors possibilitats de defensa que abraçaven un territori, els anomenats districtes castrals (castells), un dels quals, el de Llutxent vorà incrementat el seu caràcter central

amb l'establiment per part de la Senyoria de la seua casa i govern a la dita vila, convertida així en nucli polític i administratiu de la Baronia.

El castell Vell o del Xiu, Llutxent

Transcorregut el temps i assentat el Regne, l'increment de la població cristiana i un poblament musulmà confinat i reduït a territoris més inhòspits, l'estructura del mapa jurídic i administratiu de moltes poblacions cristianes sofriria importants canvis, facilitats per l'augment demogràfic i el creixement econòmic que motivà que al llarg del segle XVI i XVII es mogueren quantitat de processos d'independència jurídica, administrativa i territorial d'uns llocs respecte de les viles o ciutats matrius. Així, i a la Vall d'Albaida mateixa, a més de la separació de Quatretonda respecte de Llutxent i amb pocs anys de diferència, visqueren fets històrics semblants pobles com l'Olleria, Agullent, Benigànim o el Palomar, segregats de Xàtiva, Ontinyent o Albaida.

De manera que un 21 d'octubre de 1587 el monarca Felipe I de València erigia en vila l'antic lloc de Quatretonda segregant-lo de l'administració de Llutxent. Una autonomia jurídica a la qual, i de manera lògica, havia de seguir-li l'autonomia territorial, és a dir, l'assignació d'un terme propi, decretat pel monarca en el capítol segon del seu privilegi: *Plau a sa Magestat, remetre al virrei de València que enviant persones expertes procure de ésser informat del terme que hi ha que repartir entre estes dos viles, així de la distància que hi ha de la una vila a la altra, per línia recta com per al derredor d'elles, per a que havent-ho entés ab parer i deliberació del Consell, assigne als de Quatretonda la tercera o quarta part, com més los pareixerà convenir.*

Cal dir però, que allò que havia demanat la part de Quatretonda en els capítols presentats al rei era la tercera part del terme general: *Item, que per vostra magestat sia assignada per a terme particular y propi del dit loc de Quatretonda, la tercera part del terme comú y general de la dita vila de Luchent...* La decretada reial, però, disposà que fora la tercera o quart part del terme comú. Decisió que hauria de prendre una comissió d'experts després que foren informats del terme que s'havia de dividir entre ambdues viles.

I a fi de fer valdre el referit manament reial es constituirà una comissió reial a principis del mes d'abril de 1588, pocs mesos després de l'atorgament del Reial Privilegi, presidida per un oficial de la Reial Audiència de València, Felip Joan Monterde, amb els experts, síndics i representants d'ambdues viles amb la missió de dur a terme *la visura, commensuració i divisió de termes entre les viles de Llutxent i Quatretonda*, o dit d'una altra manera l'observació, la mesura i dimensions del terme general de la Baronia i la posterior divisió entre les dos viles veïnes.

Un primer treball aquest, el de la visura, que s'hi realitzarà recorrent el perímetre general de la Baronia entre els dies 4 i 7 d'abril de 1588, llevat del dia 5 en què no eixiren a reconèixer el terme per ser sant Vicent, festa de guardar.

2. Benicolet, Pinet i Xetà

Aleshores llocs de moriscos que en el procés de visura tingueren el seu protagonisme per quant la part de Llutxent defenia que aquells poblats tenien el seu terme, propi i separat del terme general de la baronia de Llutxent, cosa que negaven els representants de Quatretonda. Una qüestió que no era gens intranscendent per quant a més terme general, lògicament, més territori a repartir, i contràriament.

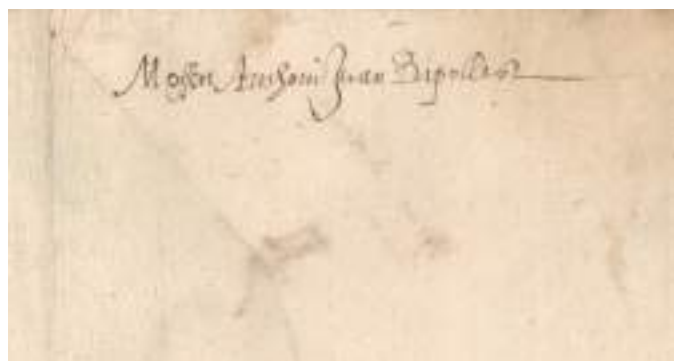
Finalment la visura va recollir el que els de Llutxent afirmaven corresponia com a terme particular d'aquells tres llocs, sent ja aleshores Xetà un lloc despoblat, tot i que en la divisió final realment foren inclosos en el terme general a repartir, tal com afirma David Mahiques Alberola que ha estudiat tot el procés de segregació, plasmat en el treball -que ací seguim- editat per la "biblioteca quatretondenca" BQ. Un procés que s'allargaria almenys fins al 1593 quan, i com assenyala l'autor, es posarien els primers mollons del terme de Quatretonda, tot i que l'escriptura d'amollonament es redactaria el 1595.

Però aquest document de Visura que, certament no el coneguem de primera mà, sinó que ens ha arribat a través d'una còpia del segle XIX acabà, segons assenyala David Mahiques, amb quatre possibles propostes de partició del terme general de la Baronia, les quals el comissari reial Felip Joan Monterde traslladarà a la Reial Audiència per tal que aquesta dicte sentència. Es desconeix si finalment hi va haver sentència donada, o si pel contrari s'arribà a un probable acord o concòrdia entre ambdues parts, entre Llutxent i Quatretonda.

3. Els mapes de la Baronia de 1588: d'Antoni Joan Ripollés i de Cristòfol Salelles

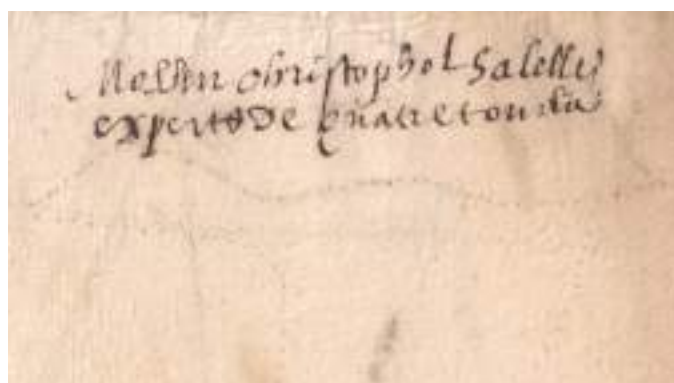
Els treballs de visura, commensuració i divisió del terme general es concretaran en quatre propostes com s'ha dit, que responen als quatre possibles càlculs, és a dir, segons que a Quatretonda se li atorgara la tercera o la quarta part de la Baronia, i segons

que aquesta incloguera o no els discutits termes de Pinet, Benicolet i Xetà. Propostes que es traslladaren sobre dos mapes elaborats per sengles experts en matemàtiques nomenats per les respectives viles en procés de segregació, concretament per mossén Antoni Joan Ripollés, expert de Llutxent, segons David Mahiques nascut el 1554 i catedràtic d'astrologia de la Universitat de València el qual elaborà un mapa de gran riquesa gràfica i cromàtica, molt acurat i rigorós, ja que de fet una de les seues opcions de divisió territorial s'acostaria bastant a la que finalment s'acordarà entre els dos pobles.

Detall de la signatura de mossén Antoni Joan Ripollés, expert de Llutxent. Part posterior del mapa.

El segon mapa, el de mossén Cristòfol Salelles, expert en matemàtiques per la vila de Quatretonda, no té l'acabat ni la prestació artística o cromàtica del treball de Ripollés; ara, i pel que fa al contingut, tot i que potser amb una representació no tan precisa com l'anterior, és pràcticament el mateix, no debades respon a un mateix fet, assenyalar la línia divisòria del terme de la nova vila quartondina. De la seua biografia David Mahiques s'aventura a esbossar que podria tractar-se d'un rector que amb el mateix nom existia a la parròquia de sant Roc d'Oliva l'any de 1606, però sense que es puga afirmar.

Detall de la signatura de mossén Cristòfol Salelles, expert de Quatretonda. Part posterior del mapa.

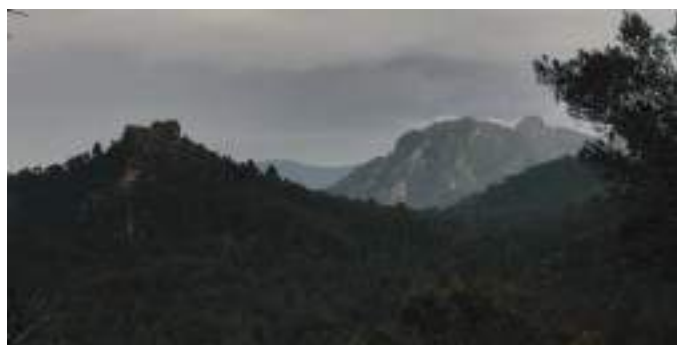
Finalment cal fer menció que en ambdós mapes no només queda repartida la terra cultivada, és a dir, el pla, ja que també s'hi representa en les diferents propostes de repartiment la part de terra inculta o de serra que podria tocar a la part de Quatreton-

da, cosa que finalment no es produirà de manera que el terme particular de la nova vila quedarà circumscrit a les terres del pla, entre altres motius perquè les muntanyes altes eren privatives de la senyoria.

Caldrà esperar la caiguda del règim senyorial, de les senyories territorials i jurisdiccionals en el transcurs del segle XIX, perquè vivim un altre fet important en la nostra història com siga el repartiment de la Serra que, d'aquesta manera, ara sí, completava el conegut mapa territorial de tots quatre pobles de l'antiga Baronia. Procés que s'hi pot seguir també en el mateix treball esmentat anteriorment i al qual remetem al lector interessat.

4. La toponímia

El procés de segregació territorial afecta un territori que té uns noms propis, els topònims o noms de lloc, que són part important de la memòria col·lectiva, són la manera amb què ens identifiquem i relacionem amb el paisatge. Noms heretats dels avantpassats que ens parlen de llengua, de propietaris que han estat, que ens parlen de geografia, de les característiques del terreny, de la vegetació... Noms que sentim com a propis i dels quals necessitem saber el perquè, com siga el cas del "Boscarró" que d'aquesta manera es documenta quina és la seua forma gràfica històrica des de finals de segle XVI.

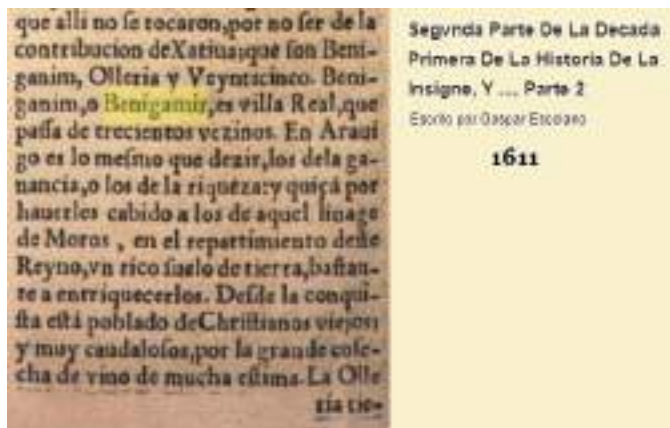

El Boscarró i castellet de Quirella, Quatretonda. De Culturtonda

Es tracta d'una seixantena de topònims per mapa, majorment de frontera, no debades s'havia d'establir el perímetre general de la Baronia per tal de mesurar el conjunt del territori. Noms coincidents en ambdós treballs en la seua major part, tret d'algunes variacions de grafies o en l'ús d'alguns genèrics.

Escrits en la llengua del país, tal vegada, i seguint la línia esbossada per David Mahiques s'hi note una major formació acadèmica de mossén Ripollés en alguns usos o formes més arcaïques de la llengua com siguen, per exemple, un major ús d'articles personals, la forma geminada de la partida de Nulles (Nul·les), representada "Nules" per Salelles, també l'ús de la grafia g per a representar el so africacat sord davant de les vocals e/i com "Lugent", o "Getà", que Salelles grafia "Luchent" i "Chetà", l'ús de la ç trencada, i una possible ultracorrecció de la h del topònim "Hullastrar", sense oblidar l'historicista 'Benigamir' -per Benigà-

nim- que ens recorda l'etimologia àrab dels 'Bani Ganim'. Una forma aquesta, la de 'Benigamir', recollida en la bibliografia clàssica com Gaspar Escolano en 1611.

Benigànim o Benigamir. Retall de la segunda parte, Década primera... de Gaspar Escolano, 1611

Un conjunt de noms majorment de lectura fàcil i comprensible, recognoscibles actualment, cosa que demostra la pervivència dels més grans i importants topònims, tal com ha destacat el professor Casanova, topònims com els del Boscarró, o la Falaguera, el tossal de les Foies (alt de les Foietes, ara), el castellet de Quirella, les Talaies -de Llutxent i Quatretonda- la font Roja, Nules, la Bosca, el puig del Rei o el castell de Vilella, inclòs en el mapa en el terme de la Baronia; també el riu de Nassiu, la granja o alqueria dels Frares (ara, la casa del Barranc de l'Aigua) el castell Vell (Llutxent), que Salelles denomina el castell d'en Chiu, única vegada que utilitza l'article personal. Té alguna relació amb el riu de Pinet que corre bastant a les vores? És a dir, el podem relacionar amb el riu de Nassiu, de nissaga morisca, com foren també Xatim, Abdalla o Sespar?

El castellet de Quirella, Quatretonda. De Culturtonda.

Altres noms en molt menor nombre ens resulten desconeguts o de difícil i dubtosa lectura, com siga aquell curiós "pi de Menjafe" o de "Mengafe", un malnom o hipocorístic que fa per un nom de persona o antropònim? També pot ser curiós aquell "molló del Contrast" que, tocant parts del terme objecte de segregacions i divisions territorials, ens remet a possibles confrontacions de termes veïns, o dit d'una altra manera, a plets. I encara que no fi-

gura el seu topònim, albirem en el mapa de Salelles una xicoteta edificació que clarament s'identifica amb "l'alqueria" o casa de la Torreta, possiblement una d'aquelles alqueries que de manera imprecisa se citen al Llibre del Repartiment dins del terme castrol de Llutxent, però més propera a Xàtiva.

El castell de Vilella o d'Almiserat. De Rafael Boscà

5. Relació de topònims

Afegim la relació de noms de lloc ordenats alfabèticament per la part específica dels topònims de la primera columna (mapa de Ripollés), que s'hi corresponen amb els de la segona columna (mapa de Salelles), a fi que puguem comparar-se. En la transcripció hem desenrotllat les abreviatures que posem entre parèntesis i signes gràfics, a més, i si convé, hem afegit la forma actual o coneguda del topònim així com alguna possible observació.

Mapa d'Antoni Joan RIPOLLÉS	Mapa de Cristòfol SALELLES	Ara	Observacions
Atalaia	Atalaia	Talaia	<i>La de Llutxent i la de Quatretonda, respectivament</i>
Ballester, mirador del	Ballester, mirador del		
Bargeta, terme de	Barcheta, terme de	Barxeta	
Benicolet	Benicolet		
Benigamir			
Beniga(mir), pas de			
Benigamir, terme de	Benigànim, terme de		
Blanca, pen(y)a	Bla(n)ca, pen(y)a		
Bosca, barranc de la			
Boscarró	Boscarró		
Canet, corral d'e(n)			
Carrascal, punta del	Carrascal, punta del		
Castelló			
Castelló, terme de			
Collado dels (?), cap del	Morters, Toç(al) dels	Tossal	<i>Dels Morters, lectura possible, però dubtosa</i>
Co(n)trast, molló del	Contrast, molló del		
Coronet, creu del	Coronet		
Falgera, p(enya) de la	Fa(lguera), p(enya)	Falaguera	<i>O també, Punta de la</i>
Falgera, t(oçal) de la	Falguera, to(çal)	Falaguera	
Foies, t(oçal) de les	Foies, toç(al) de les		
Font dels Corral, molló de la	Corral, molló dels		
Frare, lloma del	Lloma del Frare, toç(al) de la		
Frares, gra(n)ja dels	Frares, alqueria dels		<i>Ara, la casa del Barranc de l'Aigua</i>
Gandia, terme de	Gandia, terme de		
Getà	Chetà	Xetà	
Gicot, barrra(n)c d'en		Xicot	
Gros, t(oçal)	Gros, to(çal)		
Hullastrar		Ullastrar	
Lloret, corral d'e(n)	Lloret, corral de		
Lugent	Luchent	Llutxent	

Magneses, toçal d'e(n)	Magneses, toç(al) de		<i>Amb dubtes</i>
Mallada d'e(n) Çimarro, toçal de la	Cimarro, toç(al) del	Simarro	
Maravelles, cova de les	Maravelles, toç(al) de les		
Me(n)jafes, pi de	Me(n)gafes, pi de		<i>Mengafes, malnom, hipocorístic de Dominga?</i>
Mo(n)tigelvo, terme de	Montichervo, terme de	Montitxelvo	
Montigelvo			
Monestir	Monestir		
Murta, toçal de la	Murta, toç(al) de la		
Nulles, barra(n)c de	Serradal	(Nulles) Nul·les> Nules	<i>Pel serradal de Nules, o punta del Serradal</i>
Nulles, pinar de	Nules, pin(ar) de	(Nulles) Nul·les> Nules	
Palma, terme de	Palma, terme de		
Picaio	Picaio		
Pinar del Duc, pu(n)ta del	Pinar del Duc, p(un)ta (del)		
Pinet	Pinet		
Pobla			
Pobla, terme de la	Pobla, terme de la		
Pujagut	Puig Agut	Puig Agut	
Quatreto(n)da	Quatretonda		
Quirella, castell de	Quirella, castellet de		
Rey, puig del	Rei, pu(ig)	El puig del Rei	
Riu de Nasiu, collado del	Naciu, pas de	Nassiu	
Roig, molló	Roig, molló		
S(an)ta An(n)a	S(an)ta An(n)a		
Saspar, bancal d'e(n)			
Terrateg		Terrateig	
Terrateg, terme de	Terrateig, terme de	Terrateig	
Vall, terme de la	Vall, terme de la		
Vell, castell	Chiu, cas(tell) d'en	Xiu	
Vilella, castell de	Vilella, castell de		
Vin(y)a Vella, toçal de la	Vin(y)a Vella, pla de la		
Vives, alqueria de	Vives, alq(ueria) de		
Xatim, ba(n)cals d'e(n)	Xatim, ban(cals) de		
Xàtiva, pas de			
	Cima de Abdalla, toç(al) de la	Sima d'Abdalla	
	Mirador, pen(y)es del		

Llautó, coll de

6. Un segon mapa de la Visura

Mapa del terme general de la baronia de Llutxent elaborat per l'expert matemàtic nomenat per la vila de Quatretonda, mossén Cristòfol Salelles, en el procés de segregació i assignació de terme particular de la vilanova de Quatretonda (1588).

Fons: Ministeri de Cultura. Arxiu Històric de la Noblesa (AHNOB). Osuna, CP. 13.D.26

7. Conclusió

Uns mapes històrics en definitiva, i no només pel seu temps de vida, que més de quatre segles els contempen, també pel motiu de la seua realització que respon aquell fet tan singular de la segregació territorial de 1588. A partir d'aleshores amb un terme propi esqueixat del comú i general de la baronia de Llutxent, i una administració particular codificada en el reial Privilegi que els regidors quartondins havien de jurar cada cop accedien al càrrec, Quatretonda caminava sola.

Fa bastants anys que coneixiem aquests tan singulars documents cartogràfics de manera directa o indirecta, per ressenyes de publicacions (Abel Soler), o gràcies a investigadors com Vicent Mahiques que molt amablement ens passà una còpia, i és des d'aleshores que ja sabem que s'havia de publicar, més encara quan més recentment la 'bq' edità el treball ja esmentat de David Mahiques sobre la formació històrica del terme de Quatretonda que lògicament s'ocupà d'aquests mapes i de tot el procés que l'envolta, de manera que hem compartit el mateix títol: Quatretonda, la lluita per un terme.

I ara que amb l'edició de la làmina V de la 'BQ' puguem tindre a les nostres mans la reproducció d'un testimoni directe de tots aquells fets singulars que tant costaren aconseguir a l'època, es motiu sobrat perquè des de la coordinació agraïm l'esforç de les entitats editora (Ajuntament) i col·laboradora (Biblioteca Pública), i sobretot el suport dels nostres subscriptors.

Coordinació

Ministeri de Cultura. Arxiu Històric de la Noblesa (AHNOB).

Mapa de mossén Cristòfol Salelles (1588). Ministeri de Cultura. Arxiu Històric de la Noblesa (AHNOB). Osuna, CP. 13.D.26

Ministeri de Cultura. Arxiu Històric de la Noblesa (AHNOB).

Mapa de mossén Antoni Joan Ripollés (1588). Ministeri de Cultura. Arxiu Històric de la Noblesa (AHNOB). Osuna, CP. 13.D.27

* Les quatre línies verticals corresponen a les quatre propostes de partició presentades pels experts. Les xifres de la part esquerra pertanyen a la commensuració (nombre de quadrats a repartir), del terme general.